

Warszawa, dnia 5 września 2018 r.

KMP.571.4.2018.JZ

Raport
Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur
z wizytacji Oddziału Zewnętrznego w Warszawie-Bemowie
(Aresztu Śledczego w Warszawie-Białolece)
(wyciąg)

1. Wprowadzenie

Na podstawie artykułu 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192) zwanego dalej OPCAT, oraz działając na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniu 26 czerwca 2018 r. Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur (zwany dalej: KMPT lub Mechanizm) przeprowadził wizytację Oddziału Zewnętrznego (Aresztu Śledczego w Warszawie-Białolece) w Warszawie-Bemowie (zwany dalej: Oddziałem, placówką lub jednostką).

W skład zespołu wizytującego wchodził: Justyna Zarecka (politolog w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego), Marcin Kusy oraz Michał Żłobecki (prawnicy). Wizytacji przyglądali się przedstawiciele krajowego mechanizmu prewencji tortur z Kosowa, którzy przebywali w Polsce w ramach wizyty studyjnej. W związku z ich obecnością **wizytacja została wcześniej zapowiedziana.**

Celem wizytacji KMPT, zgodnie z art. 19 OPCAT, było sprawdzanie sposobu traktowania osób skazanych, w celu wzmocnienia, jeśli to niezbędne, ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem, a następnie przedstawianie rekomendacji właściwym władzom w celu poprawy traktowania oraz warunków osób pozbawionych wolności i zapobiegania torturom oraz innemu okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, mając na uwadze odpowiednie standardy organizacji międzynarodowych.

W ramach wizytacji dokonano następujących czynności:

- przeprowadzono rozmowę na temat funkcjonowania jednostki z mjr Małgorzatą Nadulicz – Kierownikiem Oddziału oraz z ppłk Joanną Małochą – zastępcą dyrektora Aresztu Śledczego w Warszawie – Białołęce;
- dokonano oglądu pomieszczeń Oddziału, w tym m.in.: cel mieszkalnych, świetlicy, łaźni, pól spacerowych;
- zapoznano się z losowo wybranymi aktami osobowymi skazanych;
- przeprowadzono na osobności indywidualne rozmowy z wybranymi skazanymi.

W toku wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną.

Dokonane w ten sposób ustalenia przedstawiciele KMPT przekazali Kierownik Oddziału, a także wysłuchali jej uwag i wyjaśnień.

Ponadto po zakończeniu wizytacji przeanalizowano pozostałe informacje dotyczące funkcjonowania placówki.

W przedmiocie zainteresowania Mechanizmu każdorazowo pozostają następujące zagadnienia: traktowanie osadzonych przez funkcjonariuszy i współosadzonych, kwalifikacje personelu, prawo do informacji, prawo do kontaktów ze światem zewnętrznym, prawo do ochrony zdrowia, prawo do praktyk religijnych, warunki bytowe, oddziaływania kulturalno-oświatowe.

W niniejszym raporcie uwzględniono jedynie te obszary, które w ocenie przedstawicieli KMPT wyróżniają jednostkę na tle pozostałych oraz te, które wymagają poprawy. Raport zawiera ponadto sygnalizowane problemy o charakterze systemowym, wymagające zmiany obowiązującego prawa lub praktyki jego stosowania.

2. Zakaz represji

Stosownie do art. 21 ust. 1 OPCAT żadna osoba (np. osadzeni, funkcjonariusze) lub organizacja, która przekazała KMPT informację nie może ponieść jakiegokolwiek sankcji lub uszczerbku z tego tytułu, niezależnie czy udzieliła informacji prawdziwej, czy fałszywej.

Wskazany przepis OPCAT stanowi bowiem, że *żadna władza lub funkcjonariusz nie nakáže, nie zastosuje, nie pozwoli ani nie dopuści do stosowania jakiegokolwiek sankcji przeciwko jakiegokolwiek osobie lub organizacji, za przekazanie krajowemu mechanizmowi prewencji jakiegokolwiek informacji, prawdziwej bądź fałszywej, i żadna taka osoba lub organizacja nie poniesie żadnego uszczerbku w jakikolwiek inny sposób.*

3. Charakterystyka jednostki

Oddział Zewnętrzny w Warszawie-Bemowie jest jednostką podlegającą dyrektorowi Aresztu Śledczego w Warszawie – Białołęce. Pełni rolę jednostki penitencjarnej typu półotwartego i otwartego dla mężczyzn po raz pierwszy odbywających karę pozbawienia wolności oraz dla młodocianych. Łączna pojemność oddziału zewnętrznego wynosi 235 miejsc. W dniu wizytacji w jednostce osadzone był 224 osoby. Wszyscy skazani trafiają do Oddziału wyłącznie z Aresztu Śledczego w Warszawie – Białołęce.

4. Mocne strony

4.1. Warunki bytowe

Wizytujący bardzo dobrze ocenili warunki bytowe. Na oddziałach stworzono pralnie, z których mogą bezpośrednio korzystać skazani.

Na sali widzeń znajduje się kącik dla dzieci z kolorowymi bajkowymi postaciami na ścianach. Do dyspozycji najmłodszych odwiedzających są zabawki. Wpływa to pozytywnie na budowanie relacji z osadzonymi rodzicami i redukuje poziom stresu u dzieci związany z przebywaniem w miejscu detencji.

4.2. Oddziaływania kulturalno-oświatowe i sportowe

Mocną stroną placówki jest bardzo bogata oferta zajęć kulturalno-oświatowych. W 2017 r. zrealizowano 19 programów, które dotyczyły m.in. treningu zastępowania agresji, aktywizacji zawodowej, przeciwdziałania alkoholizmowi. W każdym z nich brało udział od 5 do 24 osadzonych. Warto zauważyć, że wiele zajęć organizowanych jest przy udziale przedstawicieli organizacji pozarządowych. Część programów prowadzona jest także poza jednostką np. w ramach zajęć sportowych istnieje sekcja biegowa, której członkowie biorą udział w maratonach organizowanych na terenie Warszawy. Ponadto jednostka wyposażona jest w boisko wielofunkcyjne ze sztuczną murawą oraz siłownię plenerową. Osadzeni mieli także możliwość wspólnego kibicowania podczas Mistrzostw Świata w piłce nożnej w tzw. strefach kibica stworzonych w świetlicach oddziałowych, gdzie wspólnie oglądano mecze.

Jest to niezwykle ważne, ponieważ na konieczność zapewnienia więźniom różnorodnych zajęć poza celą (takich jak praca, nauka, aktywność fizyczna) zwrócił uwagę Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (dalej: CPT, Komitet) w raporcie z wizytacji Polski w 2013 r. (Raport CPT z wizyty w Polsce, CPT/Inf (2014) 21, § 43.) Zalecenia te zostały także potwierdzone w najnowszym raporcie CPT z wizytacji Polski w 2017 r. Komitet zwracał

uwagę m.in. na potrzebę stworzenia odpowiednich warunków do ćwiczeń na świeżym powietrzu (Raport CPT z wizyty w Polsce, CPT/Inf (2018) 39, § 74.) Praktyki takie mogą pozytywnie wpływać na atmosferę w placówce i tym samym zmniejszyć poziom napięć emocjonalnych wśród skazanych.

Ponadto, w ocenie KMPT powyższe wpływa na budowanie pozytywnej atmosfery w placówce i przeciwdziała negatywnym skutkom izolacji penitencjarnej. Czyni też zadość standardom międzynarodowym, dotyczącym postępowania z więźniami, które wskazują, że *uwięzienie i inne środki skutkujące odizolowaniem osób od świata zewnętrznego są dotkliwie przez sam fakt odebrania prawa do decydowania o sobie w wyniku pozbawienia wolności. Dlatego też system penitencjarny, z wyjątkiem sytuacji, gdy będzie to wynikało z uzasadnionego odseparowania lub zastosowania odpowiednich środków w celu utrzymania dyscypliny, nie będzie wzmagał dolegliwości wiążących się z taką sytuacją* [Reguła 3 Wzorcowych reguł minimalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczących postępowania z więźniami tzw. Reguły Mandeli; Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 17 grudnia 2015 r.].

4.3. Prawo do informacji

Na tablicach ogłoszeń wywieszonych zostały ważne dla osadzonych informacje i ogłoszenia (podawane również za pośrednictwem radiowęzła), znajdowały się tam także dane teleadresowe instytucji stojących na straży praw człowieka (m.in. Rzecznika Praw Obywatelskich z numerem bezpłatnej infolinii 0800676676 i organizacji pozarządowych np. Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka). Udostępniono też osobną skrzynkę, do której skazani mogą wkładać skargi kierowane na mocy art. 103 k.k.w. do powołanych na podstawie ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka, które nie podlegają cenzurze. Warto jednak zwrócić uwagę, że na liście tej znalazły się także instytucje, które nie spełniają tego warunku m.in. Komisja Afrykańska OJA. Mechanizm zaleca zaktualizowanie tego wykazu.

4.4. Szkolenia funkcjonariuszy

Z informacji przedstawionych wizytującym wynika, że funkcjonariusze będący w bezpośrednim kontakcie z osadzonymi (przede wszystkim z działów ochrony i działu penitencjarnego) uczestniczą regularnie w szkoleniach prowadzonych w Areszcie Śledczym w Warszawie-Białolece. Funkcjonariusze działu ochrony przeszli zarówno w 2017 r., jak i w 2018 r. m.in. szkolenia dotyczące zasad stosowania środków przymusu bezpośredniego

oraz postępowania z osobami osadzonymi, w tym w zakresie przysługujących im praw i obowiązków oraz humanitarnego i praworządnego traktowania osób pozbawionych wolności. Szkolenia organizowane w Areszcie Śledczym Warszawa-Białołęka dotyczyły także prowadzenia oddziaływań penitencjarnych wobec osadzonych cudzoziemców, osadzonych z niepełnosprawnością intelektualną i ruchową, a także przeciwdziałania postawom nietolerancji, dyskryminacji i wykluczeniu. Z informacji uzyskanych z Aresztu Śledczego w Warszawie-Białołęce wynika też, że niektóre szkolenia dotyczyły również komunikacji interpersonalnej i wypalenia zawodowego. Na szczególne uznanie zasługuje przeprowadzenie w 2017 r. dodatkowego szkolenia na temat działalności Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu.

Biorąc pod uwagę standardy CPT [patrz: Fragment Drugiego Sprawozdania Ogólnego (CPT/Inf 92/ 3) dot. szkoleń funkcjonariuszy służb porządku publicznego], które wskazują, że *nie ma lepszej gwarancji przeciwko złemu traktowaniu osoby pozbawionej wolności, niż dobrze wyszkolony funkcjonariusz Policji czy Służby Więziennej*, KMPT zaleca dalsze rozwijanie oferty szkoleń oraz objęcie nimi jak najszerszej grupy funkcjonariuszy, w tym pełniących służbę bezpośrednio w Oddziale.

5. Problemy systemowe

5.1. Powierzchnia celi mieszkalnej

Problemem systemowym, którym od lat zajmuje się Rzecznik Praw Obywatelskich, jest krajowy porządek prawny w zakresie normy powierzchni mieszkalnej przypadającej na jednego więźnia. Obecny stan prawny budzi wątpliwości RPO w odniesieniu do podstawowych standardów praw człowieka i przyjętych przez Rzeczpospolitą Polską zobowiązań międzynarodowych. Rekomendacja Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu skierowana do władz krajowych, określająca powierzchnię 4 m² jako minimalny standard, znalazła się już w raporcie z wizyty CPT w Polsce w 1996 roku. W każdym kolejnym raporcie Komitet formułował zalecenie wskazując, że istniejąca w Polsce norma 3 m² nie oferuje satysfakcjonującej przestrzeni życiowej, w szczególności w celach o względnie małym rozmiarze. Podczas ostatniej wizyty w 2017 r. Komitet zalecił polskim władzom dokonanie rewizji normy powierzchni mieszkalnej tak, aby we wszystkich jednostkach penitencjarnych na jednego osadzonego przypadały co najmniej 4 m² w celach wieloosobowych i co najmniej 6 m² w celach jednoosobowych, nie wliczając powierzchni kąpoków sanitarnych (Raport CPT z wizyty w Polsce, CPT/Inf (2018) 39, § 59.).

Warto też zwrócić uwagę, że Rzecznik Praw Obywatelskich w dniu 24 maja 2016 r. wystąpił do Ministra Sprawiedliwości z prośbą o podjęcie inicjatywy legislacyjnej w przedstawionej kwestii¹. W odpowiedzi na wystąpienie RPO Ministerstwo Sprawiedliwości wskazało, że obecnie nie dostrzega dostatecznie uzasadnionych podstaw do ingerencji legislacyjnej w zakresie zmiany przepisu art. 110 k.k.w.² W związku z tym w kolejnym wystąpieniu z dnia 29 lipca 2016 r. Rzecznik wskazał, że proponowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości rozwiązania, polegające na próbach zmniejszenia zaludnienia jednostek penitencjarnych, bez koniecznej zmiany legislacyjnej, są rozwiązaniami niewystarczającymi i nie mieszczącymi się w standardach funkcjonowania demokratycznego państwa prawnego. Niemniej, zdając sobie sprawę z tego, że przeciwdziałanie przeludnieniu w jednostkach penitencjarnych jest procesem złożonym i rozciągniętym w czasie, Rzecznik zaapelował o rozważenie dokonania zmian legislacyjnych w zakresie postulowanej normy powierzchniowej (4 m²) w odniesieniu do funkcjonujących oddziałów terapeutycznych dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo. Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości w odpowiedzi z dnia 17 października 2016 r.³, nie podzielił jednakże argumentacji Rzecznika w odniesieniu do tej kategorii więźniów. Sprawa metrażu celi więziennej pozostaje w dalszym ciągu w zainteresowaniu Rzecznika Praw Obywatelskich.

5.2. Brak kontroli sądowej kontroli osobistej skazanych

Wobec więźniów funkcjonariusze Służby Więziennej muszą niekiedy dokonać kontroli osobistej w celu sprawdzenia, czy nie posiadają oni przedmiotów zabronionych lub niebezpiecznych. Warto jednak podejmować decyzję o jej przeprowadzeniu z właściwą rozważą, profesjonalizmem i poszanowaniem godności człowieka. W przeciwnym wypadku kontrola osobista może spełniać rolę narzędzia opresji, zostając uznana za poniżające traktowanie. Aktualnie, w przypadku, gdy dyrektor podejmie decyzję o poddaniu więźnia kontroli, nie wydaje on decyzji, którą osadzony mógłby zaskarżyć do sądu, w trybie art. 7 k.k.w. Sąd nie może zatem ocenić, czy była to decyzja słuszna. Stanowić to może zatem pole do nadużyć. Wydaje się w związku z tym istotne, by zasadność i sposób realizacji kontroli osobistej więźniów podlegały zewnętrznej weryfikacji. Możliwość sądowej kontroli ma więc

¹ Wystąpienie generalne RPO do Ministra Sprawiedliwości z dnia 24.05.2016 r., KMP.571.5.2016

² Odpowiedź Sekretarza Stanu w MS z dnia 23.06.2016 r., DWOiP-I-072-21/16

³ Odpowiedź Sekretarza Stanu w MS z dnia 17.10.2016 r., DWOiP-I-072-21/16

wartość prewencyjną i tym samym skutkować może odstrasżająco wobec osób chcących sięgać po nią bez potrzeby.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że w przeszłości dochodziło do sytuacji, gdy decyzja o zastosowaniu kontroli osobistej nie znajdowała uzasadnienia z punktu widzenia bezpieczeństwa, na co wskazywał Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu, w wyrokach przeciwko Polsce: *Codzienne kontrole osobiste więźnia połączone z obowiązkiem rozebrania się do naga nie wynikały z żadnych konkretnych potrzeb bezpieczeństwa i nie były związane z podejrzeniami wynikającymi z zachowania skarżącego. Taka praktyka musiała wywołać w człowieku uczucie poniżenia, cierpienia i przygnębienia, które wykroczyło poza nieuniknione cierpienie i upokorzenie związane z odbywaniem kary więzienia*⁴.

W dniu 21 stycznia 2016 r. Rzecznik Praw Obywatelskich skierował do Trybunału Konstytucyjnego wniosek o stwierdzenie niezgodności art. 116 § 6 k.k.w. w zw. z art. 7 § 1 k.k.w. z Konstytucją, w zakresie, w jakim nie przewiduje wydawania decyzji w sprawie kontroli osobistej skazanego⁵. Wniosek ten oczekuje aktualnie na rozpatrzenie (sygnatura akt Trybunału K 5/16).

Mechanizm nie podważa zasadności dokonywania kontroli osobistej, jednak z uwagi na powyższe sprawa ta pozostaje w dalszym ciągu w polu jego zainteresowania.

6. Obszary wymagające poprawy

6.1. Personel

W Oddziale zatrudnionych jest 5 wychowawców (w chwili wizytacji był jeden wakat na tym stanowisku), w związku z czym średnia liczba skazanych przypadających na jednego wychowawcę wynosi blisko 45 osób. Tym samym nie została spełniona norma określona w § 93 ust. 3 pkt 1 Zarządzenia nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów terapeutycznych, zgodnie z którą na jednego wychowawcę powinna przypadać grupa 40 skazanych.

KMPT przypomina, że zgodnie ze stanowiskiem CPT *w przypadku niewystarczającej liczby personelu może okazać się niezbędna praca w godzinach nadliczbowych, w celu utrzymania podstawowego poziomu bezpieczeństwa i systemu zaopatrzenia na terenie zakładu karnego. Taki stan rzeczy może łatwo doprowadzić do wysokiego poziomu stresu wśród*

⁴ Wyrok Świdorski v. Polsce z dnia 16 lutego 2016 r., skarga nr 5532/10, § 60-61.

⁵ Wniosek RPO do TK z dnia 21.01.2016 r., KMP.571.83.2014.

personelu i jego przedwczesnego „wypalenia”, co może wzmóc napięcie obecne w każdym zakładzie karnym” (Fragment § 26 Jedenastego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (2001) 16]). Mając na względzie powyższe przedstawiciele KMPT zalecają zwiększenie obsady etatowej, zgodnie ze standardem Służby Więziennej.

6.2. Prawo do informacji

Prawo dostępu do informacji w języku zrozumiałym dla osoby pozbawionej wolności jest jednym z podstawowych praw, stanowiącym gwarancję przeciwko złemu traktowaniu. Tymczasem w aktach indywidualnych cudzoziemców przebywających w jednostce nie odnaleziono danych na temat ich znajomości języka polskiego, czy też innego języka, w którym się komunikują. W trakcie rozmów z osadzonymi do wizytujących również docierały sygnały, że cudzoziemcy otrzymywali do podpisu pouczenia w języku polskim, choć nie znają go biegle w piśmie.

W przypadku cudzoziemców szczególne znaczenie ma reguła 54 Wzorcowych reguł minimalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych, dotyczących postępowania z więźniami (Reguły Mandeli): *Każdemu więźniowi, w chwili jego przyjęcia do zakładu karnego, dostarczy się pisemną informację na temat: wymogów dyscyplinarnych zakładu oraz przepisów dotyczących postępowania z więźniami tej kategorii, do której ten więzień należy; jego praw, w tym ustalonych metod zasięgania informacji, dostępu do porad prawnych, w tym za pośrednictwem programów pomocy prawnej, a także procedur składania próśb lub skarg; swoich obowiązków, w tym obowiązujących sankcji dyscyplinarnych; oraz wszystkich innych kwestii, jakie są potrzebne, aby umożliwić więźniowi przystosowanie się do życia w zakładzie. Co więcej, zgodnie z regułą 55. Informacje, o których mowa w regule 54 będą dostępne w najpowszechniej stosowanych językach, zgodnie z potrzebami populacji więziennej. W przypadku, gdy więzień nie rozumie żadnego z tych języków, zapewniona zostanie pomoc tłumacza.*

W związku z powyższym przedstawiciele KMPT zalecają, aby wszelkie informacje dotyczące praw i obowiązków więźniów, także zasad odbywania kary pozbawienia wolności były przekazywane skazanym cudzoziemcom w języku dla nich zrozumiałym np. za pośrednictwem tłumacza albo pracownika odpowiedniego urzędu dyplomatycznego lub konsularnego. Ponadto reprezentanci Mechanizmu, zalecają aby w notatkach z rozmów z cudzoziemcem odnotowywać jakim językiem osadzony się posługuje. Należy też zadbać, by podpisywane przez cudzoziemców oświadczenia były tłumaczone na język dla nich zrozumiały.

6.3. Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym

Oddział dysponuje odrębnym pomieszczeniem przeznaczonym do realizacji nagrody, o której mowa w art. 138 § 1 pkt 3 k.k.w., tj. widzenia w odrębnym pomieszczeniu bez osoby dozorującej. Jak wynika z danych z systemu noe.net nagrody te są udzielane dość często, co należy ocenić pozytywnie. Wizytujący zwrócili jednak uwagę, że osoby realizujące nagrodę nie mają możliwości skorzystania z sanitariatu – w pomieszczeniu nie ma prysznic, a toaleta znajduje się w innym miejscu - przy w pomieszczeniu do widzeń dozorowanych. W związku z tym, KMPT zaleca wyodrębnienie osobnego sanitariatu przy pomieszczeniu wyznaczonym do realizacji nagrody, o której mowa w art. 138 § 1 pkt 3 k.k.w., podczas planowanych prac modernizacyjnych.

7. Zalecenia

Na podstawie art. 19 OPCAT, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur zalecają:

I. Dyrektorowi Aresztu Śledczego w Warszawie-Białolece:

- 1.1. zwiększenie obsady etatowej w Oddziale, zgodnie ze standardem przyjętym w § 93 ust. 3 pkt 1 Zarządzenia nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów terapeutycznych;
- 1.2. kontynuowanie bogatej oferty szkoleniowej i objęcie jej zakresem jak największej grupy funkcjonariuszy, w szczególności tych pełniących służbę w Oddziale;
- 1.3. odnotowywanie w notatce z rozmowy wstępnej z obcokrajowcem informacji o języku, jakim osadzony się posługuje;
- 1.4. wyodrębnienie osobnego sanitariatu przy pomieszczeniu wyznaczonym do realizacji nagrody, o której mowa w art. 138 § 1 pkt 3 k.k.w., podczas planowanych prac modernizacyjnych.

II. Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej w Warszawie:

- 2.1. zapewnienie środków finansowych na realizację zaleceń wymagających dodatkowych funduszy.